

AGNIESZKA OTŁOWSKA
Instytut Ekonomiki Rolnictwa
i Gospodarki Żywnościowej – PIB
Warszawa

PRZYCZYNY ŚMIERTELNYCH WYPADKÓW W INDYWIDUALNYCH GOSPODARSTWACH ROLNYCH W LATACH 1999-2001

Uwarunkowania powstawania wypadków

Powstawanie zdarzeń wypadkowych jest spowodowane różnorodnymi przyczynami, które ogólnie można nazwać nieszczęśliwym zbiegiem okoliczności. Klasyfikacja przyczyn wypadków może prowadzić do zmniejszenia rangi problemu poprzez wprowadzenie uproszczeń. Jest ona jednak konieczna dla określenia powszechnych trendów i zasad kształtujących te zdarzenia.

Jak pisze A. Hansen [2] „w zakresie badania okoliczności i przyczyn powstawania zagrożenia wypadkowego lub wypadku urazowego wiedza wypadkoznawcza wyróżnia trzy podstawowe obszary wiedzy teoretycznej:

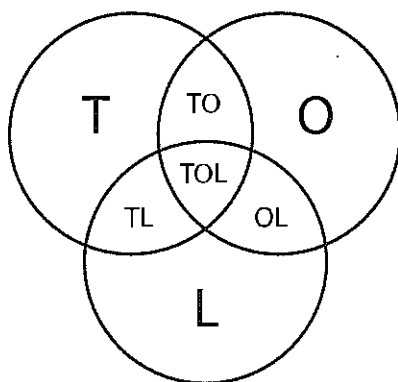
- umiejętność analizy i oceny natężeń zagrożeń wypadkowych integralnie związanych ze stosowaną technologią, konstrukcją, materiałem lub surowcem, produktem lub półproduktem, rodzajem stosowanej energii (T); (...),
- umiejętność analizy i oceny natężenia zagrożeń wypadkowych integralnie wynikających ze stosowanej organizacji pracy w skali mikro i makro (O); (...),
- umiejętność analizy i oceny natężeń zagrożeń wypadkowych integralnie związanych z nieprawidłowym zachowaniem się lub reagowaniem człowieka (L) kierowanego do określonej pracy lub wykonującego z własnej inicjatywy tę pracę; (...).”

Wspomniane wyżej obszary tworzą główny trzon tzw. ergonomicznej systematyki gałęzi **TOL**¹, dzięki której można dokonywać kompleksowych badań okoliczności i przyczyn powstawania zdarzeń wypadkowych. Bada ona również wzajemne relacje mogące stwarzać ryzyko zagrożenia wypadkowego.

Każdy z ww. obszarów może mieć różny udział w powstawaniu zdarzenia wypadkowego. Istnieją trzy „podstawowe obszary” (TOL) mogące występować samodzielnie lub w połączeniu, oraz siedem sytuacji, w których dochodzi do powstania zdarzenia wypadkowego. W praktyce najczęściej przyczyną występo-

¹ W ergonomicznej systematyce gałęzi TOL bada się zagrożenia materialno-techniczne i energetyczne (T), organizacyjne (O) i spowodowane czynnikiem ludzkim (L).

wania zdarzenia wypadkowego jest udział wszystkich trzech rodzajów zagrożeń: techniczno-konstrukcyjnych i materiałowych (T), wadliwej organizacji pracy (O), oraz nieprawidłowego zachowania się człowieka (L).

Rys. 1. Graficzny schemat współzależności bezpośrednich zagrożeń wypadkowych według TOL.

Źródło: A. Hansen [2].

Rolnik wykonuje pracę w specyficznych warunkach, które wiążą się m.in. ze zmianami pogodowymi (nagłe ulewne deszcze, burze z piorunami, podmuchy wiatru itp.) występującymi podczas wykonywania prac polowych, jak również nieprzewidywalnymi reakcjami zwierząt. Wystąpienie ich jest niezależne od działań człowieka – są to zdarzenia losowe w sensie nieokreślonego prawdopodobieństwa.

W indywidualnych gospodarstwach za organizacją pracy odpowiedzialny jest sam rolnik, on też najczęściej ją wykonuje. W związku z tym, oddzielenie przyczyn tkwiących bezpośrednio w organizacji pracy od tkwiących w zachowaniu (rolników) nie jest rzeczą łatwą.

Przyczyny powstawania wypadków w gospodarstwach indywidualnych

Dla celów analizy przeprowadzonych badań wyodrębniono trzy grupy przyczyn: czynnik ludzki, czynnik losowy i czynnik techniczny. Przyjęto, iż każde zdarzenie może być spowodowane jedną przyczyną główną. Uznano, że w skład czynnika ludzkiego powinna wchodzić: nierozwaga i niewiedza poszkodowanego, niewłaściwe zachowanie innych osób, upojenie alkoholowe, a także śmierć spowodowana jedynie czynnikiem wewnętrznym, przykładowo zawałem mięśnia sercowego (w rzeczywistości było to zdarzenie, którego główną przyczyną tkwiła w długotrwałej chorobie poszkodowanego). Przyczyny techniczne objęły: zmęczenie materiału, wadliwe działanie sprzętu, niewłaściwą budowę maszyn i urządzeń. Czynnik losowy to działanie sił przyrody, pożary, zatrucia gazami. Do tej grupy zaliczono również nagłe zachorowania spowodowane przeciążeniem organizmu, których nie można było przewidzieć, a które były bezpośrednią przyczyną wypadków, jak również niespodziewane zachowania zwierząt.

W latach 1999-2001 do oddziałów i placówek terenowych Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (KRUS) na terenie województwa mazowieckiego i opolskiego złożono łącznie 195 wniosków o jednorazowe odszkodowanie z tytułu śmiertelnego wypadku przy pracy w rolnictwie. Analizie poddano wszystkie wnioski dotyczące zdarzeń w latach 1999-2001 (bez względu na fakt, czy zdarzenie uznano za wypadek przy pracy w rolnictwie, czy nie), zgłoszone do KRUS od 1 stycznia 1999 r. do 30 czerwca 2004 r.²

W województwie mazowieckim najwięcej osób poniosło śmierć w 1999 r. Natomiast w roku 2000 liczba zmarłych w porównaniu do roku wyjściowego była mniejsza o 10 osób (zmniejszenie o ponad 13%), zaś w 2001 r. o 32 osoby (zmniejszenie o ponad 42%). Widoczne było zatem stopniowe zmniejszanie się liczby zgłaszanych śmiertelnych zdarzeń na terenie województwa mazowieckiego. Nie wiadomo jednak, czy zjawisko to spowodowane było rzeczywiście mniejszą liczbą wypadków w rolnictwie, czy zmniejszyła się jedynie ich zgłaszalność. W województwie opolskim liczba zgłaszanych śmiertelnych zdarzeń wypadkowych utrzymywała się na stałym, niskim poziomie.

Analiza śmiertelnych zdarzeń wypadkowych osób ubezpieczonych w KRUS

Z przeprowadzonych analiz dokumentacji śmiertelnych zdarzeń wypadkowych wynika, iż przeważającą przyczyną ich powstania było niewłaściwe zachowanie się ludzi, które dotyczyło 154 wypadków (prawie 79%). Natomiast blisko 16% zdarzeń spowodowały czynniki losowe i tylko ponad 5% zdarzeń czynniki techniczne. Tabela 1 przedstawia przyczyny wypadków w latach 1999-2001 w województwie mazowieckim i opolskim.

² Zgodnie z Zarządzeniem nr 3 Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego z dnia 21 stycznia 1998 r., rolnik lub uszkodzony był zobowiązany zgłosić wypadek bez zbędnej zwłoki, nie później jednak niż w ciągu 3 lat od dnia zdarzenia, stąd rozbieżność dat. Natomiast od dnia 2 maja 2004 r., zgodnie z art. 45 pkt.1 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników (Dz. U. 2004 nr 91 poz. 813), rolnik ma obowiązek zgłosić wypadek nie później niż w terminie 6 miesięcy od dnia jego zaistnienia.

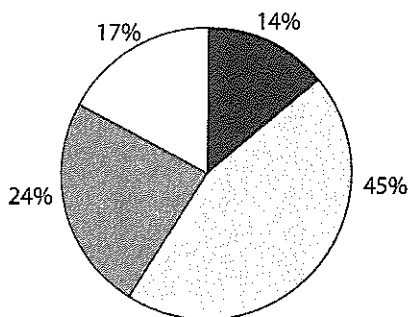
Tabela 1

Przyczyny powstania zdarzeń wypadkowych w podziale na lata i województwa

Przyczyna wypadku	Liczba i struktura w latach													
	1999				2000				2001				Razem	
	woj. mazowieckie	woj. opolskie	woj. mazowieckie	woj. opolskie	woj. mazowieckie	woj. opolskie	woj. mazowieckie	woj. opolskie	woj. mazowieckie	woj. opolskie	woj. mazowieckie	woj. opolskie	liczba	%
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Czynnik ludzki	61	80,26	4	100,00	52	78,79	1	100,00	33	75,00	3	75,00	154	78,97
Czynnik losowy	10	13,16	0	0,00	13	19,70	0	0,00	7	15,91	1	25,00	31	15,90
Czynnik techniczny	5	6,58	0	0,00	1	1,51	0	0,00	4	9,09	0	0,00	10	5,13
Suma	76	100,00	4	100,00	66	100,00	1	100,00	44	100,00	4	100,00	195	100,00

Źródło: Badania własne.

Przyczyną amawianych zdarzeń było zazwyczaj niewłaściwe zachowanie rolników lub osób z nimi współpracujących, a głównym ich powodem było wykonywanie pracy w pośpiechu. Dzieje się tak, ponieważ czynności prowadzone na wolnym powietrzu (prace polowe, wycinka drzew itp.) są uzależnione od warunków pogodowych, a możliwość ich wykonania nie zawsze zbiega się z założonym z góry terminem. W momencie wystąpienia spiętrzenia prac, pośpiechu podczas ich wykonywania, a także przeciążenia organizmu, następuje zmniejszenie koncentracji i sprawności manualnych rolnika. Prowadzi to do niekonwencjonalnych postępowań i zwiększa możliwość zaistnienia wypadku. Wtedy też prace codzienne, wykonywane „nawykowo”, przy ograniczonej kondycji fizycznej i psychicznej mogą być przyczyną wypadku na skutek np. poślizgnięcia, czy potknięcia się poszkodowanego. Na rys. 2 zaprezentowano przyczyny wypadków spowodowane przez „czynnik ludzi” w badanych województwach.

Rys. 2. Przyczyny wypadków śmiertelnych w województwach mazowieckim i opolskim w latach 1999-2001 według „czynnika ludzkiego”.

Źródło: Badania własne.

Spośród 195 zdarzeń wypadkowych, co siódme (ponad 13% ogółu) spowodowane było upojeniem alkoholowym³. Natomiast wśród osób, które uległy wypadkowi, co szósta (blisko 16%) była pod wpływem alkoholu.

Przyczyny tkwiące w zachowaniu człowieka (tzw. czynnik ludzki) zarówno w grupie kobiet (82%), jak i mężczyzn (ponad 78%), były najczęstszym powodem powstawania wypadków. Co szósta osoba z grupy kobiet, jak i mężczyzn zginęła z przyczyn losowych. Kobiety nie ulegały wypadkom spowodowanym czynnikiem technicznym, co jest rzeczą oczywistą, natomiast blisko 6% mężczyzn poniosło śmierć z tej przyczyny.

Wszystkie osoby w wieku do 16 lat zginęły w wyniku niewłaściwego zachowania innych osób. Były to najczęściej potrącenia i przejechania, w większości wypadków spowodowane przez osoby dorosłe. Wypadki wśród młodzieży w wieku

³ Za upojenie alkoholowe uznano zawartość alkoholu we krwi poszkodowanego powyżej 1,8‰.

17-20 lat w ponad 57% spowodowane były przez czynnik ludzki, czyli niewłaściwe zachowanie poszkodowanego, brak jego wyobraźni, brawurę czy lekkomyślność (np. jazda pod wpływem alkoholu) oraz niewłaściwe zachowanie innych osób. Natomiast blisko 43% zdarzeń w tej grupie wiekowej spowodował czynnik losowy, na przykład porażenie piorunem, czy nagły zawał mięśnia sercowego wywołany nieznaną przyczyną.

W następnej grupie wiekowej (21-29 lat) prawie co piąta osoba zginęła w wyniku upojenia alkoholowego, a co trzecia w wyniku niewłaściwego działania sprzętu – np. pęknięcie opony podczas jej pompowania. Pozostałe osoby z tej grupy wiekowej zginęły w rezultacie własnej nieostrożności (np. niewłaściwego poruszania się po drodze, spawania na mokrej powierzchni).

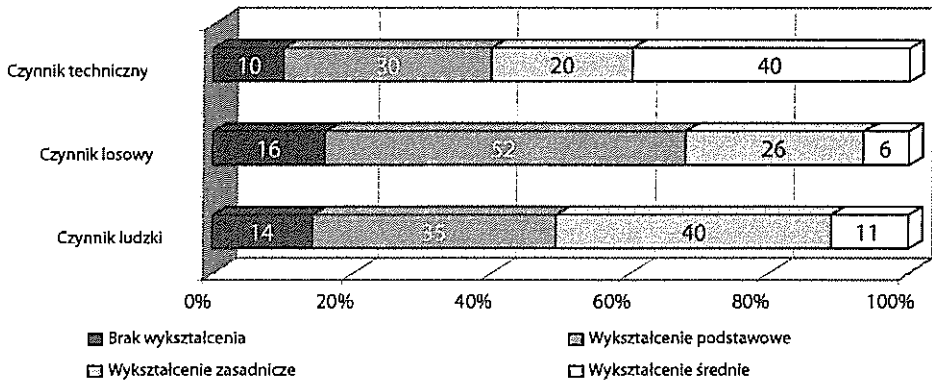
O zgonie prawie wszystkich osób w wieku 30-39 lat zdecydował czynnik ludzki, przy czym połowa z nich zginęła w wyniku własnej nieuwagi, np. podczas naprawiania lub czyszczenia maszyn i urządzeń będących w ruchu. W blisko 19% zdarzeń, śmierć spowodowana była niewłaściwym zachowaniem innych osób (np. jeden z poszkodowanych został przejechany przez znajomego, który będąc nietrzeźwym kosił trawę w jego sadzie), tylu też poszkodowanych zginęło w trakcie wykonywania różnych czynności w stanie upojenia alkoholowego – przykładem może być rolnik, który mając 3,8‰ alkoholu we krwi, czyli praktycznie nie mając kontaktu z rzeczywistością prowadził zabieg pokrywania kłaczy. Czynnik techniczny nie występował w tej grupie wiekowej, a czynnik losowy miał tu znaczenie marginalne.

U osób w wieku 40-49 lat również dominował czynnik ludzki. Czynnik techniczny przyczynił się do powstania zaledwie co 16-go wypadku. W ponad 16% zdarzeń przyczyną wypadku było nagłe zachorowanie, zaliczane do czynnika losowego. Dwie osoby zginęły wskutek działania sił przyrody (porażenie piorunem i poturbowanie przez buhaja).

W kolejnej grupie wiekowej dominującą przyczyną wypadku również był czynnik ludzki (blisko 74%), z tym że w tej grupie prawie co 4 poszkodowany zginął z powodu upojenia alkoholowego. Tylko jedna osoba w wieku 50-59 lat poniosła śmierć, w wyniku wadliwego działania maszyny (czynnik techniczny). Pozostałe osoby w tej grupie wiekowej zmarły na skutek nagłego zachorowania, spowodowanego najprawdopodobniej przeciążeniem organizmu.

Osoby powyżej 60 roku życia równie często, jak w pozostałych grupach wiekowych, ulegały wypadkom spowodowanym nierozważą własną, bądź innych osób (blisko 61% wypadków spowodowanych czynnikiem ludzkim w tej grupie wiekowej). Czynnik losowy przyczynił się do powstania prawie 8% zdarzeń (były to nagłe zachorowania), a czynnik techniczny 6%.

W badaniach stwierdzono zależność między płcią, wiekiem i wykształceniem a liczbą zdarzeń wypadkowych. Poniższy rysunek przedstawia podział przyczyn wypadków w odniesieniu do wykształcenia osób poszkodowanych.

Rys. 3. Przyczyny wypadków a wykształcenie osób poszkodowanych.

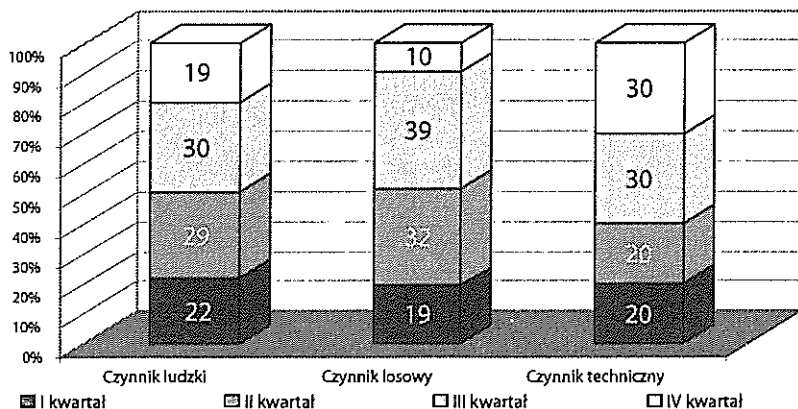
Źródło: Badania własne.

W wypadkach spowodowanych przez czynnik ludzki ginęły głównie osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym i podstawowym (ponad $\frac{3}{4}$ tej grupy), przy czym była to najczęstsza przyczyna zdarzeń wypadkowych u osób z wykształceniem podstawowym. Wśród osób poszkodowanych w wyniku działania czynnika technicznego najwięcej miało wykształcenie średnie. Nie świadczy to o niskiej kulturze technicznej tych osób. Wręcz przeciwnie – można sądzić, iż osoby z wykształceniem średnim częściej niż pozostałe używały do prac rolniczych skomplikowanych maszyn i urządzeń, a tym samym były grupą szczególnie narażoną na wypadki z przyczyn technicznych.

Badano także, czy istnieje zależność pomiędzy przyczyną powstania wypadku a okresem, w którym się zdarzył.

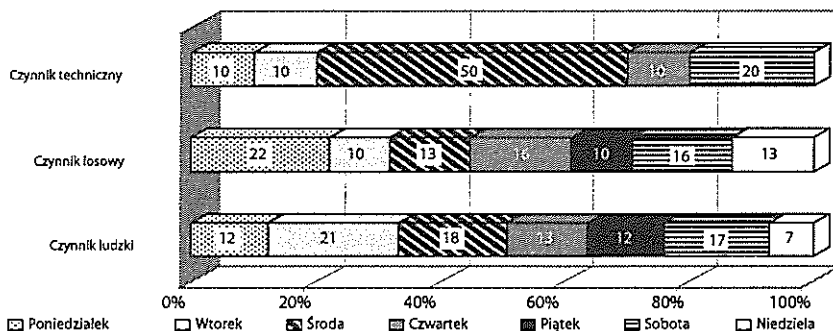
Jak wynika z przeprowadzonej analizy, najwięcej osób zginęło w czerwcu. Jest to pora najbardziej intensywnych prac w gospodarstwie rolniczym. Podczas prac na wolnym powietrzu rolnik jest zazwyczaj całkowicie odizolowany, zajmując tak zwane jednoosobowe stanowisko pracy. Znajduje się poza zasięgiem kontroli innych osób, co niesie ze sobą zwiększone ryzyko, które podwyższa się np. w warunkach zagrożenia mechanicznego, elektrycznego, chemicznego, biologicznego, czy termicznego oraz dodatkowo wskutek działania innych czynników (np. wpływu środowiska, czynników psychologicznych lub osobniczych). Sytuacja taka może spowodować, że w przypadku nagle występującego zagrożenia zdrowia (np. zawał serca), a nawet życia, poszkodowany nie może otrzymać pomocy. Niezbędna interwencja przychodzi za późno lub nie pojawia się wcale.

Najwięcej zdarzeń spowodowanych przez czynnik ludzki i losowy miało miejsce w III kwartale roku. Natomiast wypadki na skutek czynnika technicznego najczęściej miały miejsce w III i IV kwartale roku. Na rys. 4 przedstawiono rozkład czynników powodujących śmiertelne zdarzenia wypadkowe w poszczególnych kwartałach roku kalendarzowego.

Rys. 4. Rozkład przyczyn powstawania wypadków według kwartałów w roku kalendarzowym.
Źródło: Badania własne.

Najwięcej wypadków zdarzyło się we wtorek i środę. Można domniemywać, że dzieje się tak, ponieważ wtorek jest dniem bardzo intensywnych prac. Oprócz czynności wykonywanych codziennie, rolnicy szykują swoje produkty na sprzedaż. Przenoszą je z pomieszczeń gdzie były magazynowane, załadowują na samochody, przyczepy, co powoduje przemęczenie. Natomiast środa jest tzw. „dniem targowym”. Rolnicy z samego rana wyruszają na różnego rodzaju bazy, targowiska, aby sprzedać tam swoje produkty lub zakupić środki niezbędne do produkcji.

Rys. 5. Rozkład przyczyn powstawania wypadków śmiertelnych w poszczególnych dniach tygodnia.

Źródło: Badania własne.

Na rys. 5 przedstawiono zależność między czynnikami powodującymi zdarzenia wypadkowe a dniami tygodnia. Wypadki będące wynikiem działania czynnika ludzkiego najczęściej zdarzały się we wtorek. Z kolei, zdarzenia wypadkowe, których główną przyczyną był czynnik losowy, najczęściej występowały w poniedziałki. Najwięcej wypadków z przyczyn technicznych miało miejsce w środę.

Tabela 2

**Przyczyny powstania wypadku, z uwzględnieniem godziny zdarzenia
w podziale na lata i województwa**

Przyczyna wypadku	Liczba i struktura w latach														
	1999				2000				2001						
	woj. mazowieckie	woj. opolskie	woj. mazowieckie	woj. opolskie	woj. mazowieckie	woj. opolskie	woj. mazowieckie	woj. opolskie	woj. mazowieckie	woj. opolskie	woj. mazowieckie	woj. opolskie	Suma		
liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%		
Czynnik ludzki	00 ⁰¹ -06 ⁰⁰	5	6,57	1	25,00	7	10,61	0	0,00	0	0,00	1	25,00	14	7,18
	06 ⁰¹ -12 ⁰⁰	28	36,84	1	25,00	14	21,21	0	0,00	9	20,45	1	25,00	53	27,18
	12 ⁰¹ -18 ⁰⁰	19	25,00	2	50,00	18	27,27	1	100,00	15	34,09	1	25,00	56	28,72
	18 ⁰¹ -24 ⁰⁰	9	11,84	0	0,00	13	19,70	0	0,00	9	20,45	0	0,00	31	15,90
Czynnik losowy	00 ⁰¹ -06 ⁰⁰	2	2,63	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	2	1,03
	06 ⁰¹ -12 ⁰⁰	2	2,63	0	0,00	5	7,57	0	0,00	2	4,55	0	0,00	9	4,61
	12 ⁰¹ -18 ⁰⁰	3	3,95	0	0,00	5	7,57	0	0,00	3	6,82	1	25,00	12	6,15
	18 ⁰¹ -24 ⁰⁰	3	3,95	0	0,00	3	4,55	0	0,00	2	4,55	0	0,00	8	4,10
Czynnik techniczny	00 ⁰¹ -06 ⁰⁰	0	0,00	0	0,00	1	1,52	0	0,00	1	2,27	0	0,00	2	1,03
	06 ⁰¹ -12 ⁰⁰	1	1,32	0	0,00	0	0,00	0	0,00	2	4,55	0	0,00	3	1,54
	12 ⁰¹ -18 ⁰⁰	3	3,95	0	0,00	0	0,00	0	0,00	1	2,27	0	0,00	4	2,05
	18 ⁰¹ -24 ⁰⁰	1	1,32	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	1	0,51
Suma	76	100,00	4	100,00	66	100,00	1	100,00	44	100,00	4	100,00	195	100,00	

Źródło: Badania własne.

Średnia godzina zaistnienia wypadku to 13¹⁵, medianą była godzina 14⁰⁰, a najczęściej występującą w populacji była godzina 18⁰⁰. Blisko 37% ogółu śmiertelnych zdarzeń wypadkowych miało miejsce między godziną 12⁰¹ a 18⁰⁰, ponad 33% w godzinach przedpołudniowych (06⁰¹-12⁰⁰).

Jak wynika z tabeli 2, wypadki powstałe w wyniku działania czynnika ludzkiego, najczęściej miały miejsce w godzinach porannych. Najwięcej zdarzeń, spowodowanych czynnikiem technicznym powstało w godzinach popołudniowych. Z kolei wypadki spowodowane czynnikami losowymi równie często zdarzały się w godzinach popołudniowych, jak i wieczornych (do godziny 24⁰⁰).

Wypadki spowodowane czynnikiem ludzkim najczęściej miały miejsce na drodze. Były to zazwyczaj potrącenia, gdy rolnik szedł, jechał lub wracał z pola, łąki bądź sadu. W domu i poza gospodarstwem wypadki powstałe w wyniku działania czynnika technicznego w ogóle nie występowały, zdarzały się natomiast zazwyczaj przy wykonywaniu prac remontowo-naprawczych na terenie gospodarstwa. Na polu, łące i w sadzie najwięcej osób ginęło w wyniku działania czynnika losowego, np. z powodu działania sił natury (uderzane piorunem) czy poturbowania przez zwierzęta.

Podsumowanie

Różne czynniki mają wpływ na powstawanie wypadków. W indywidualnych gospodarstwach rolnych przyczyny śmiertelnych zdarzeń wypadkowych tkwiły najczęściej w zachowaniach ludzi (blisko 79% ogółu zdarzeń). Okoliczności wypadków ukazują beztroski styl rozumowania i zachowania, często również podstawowe zaniedbania oraz nieznanostwo zasad bezpiecznej pracy. Konieczne jest zatem tworzenie podstaw prawnych systemu ochrony pracy w rolnictwie, mimo iż przy określonej mentalności i nawykach części rolników będzie to zadanie niełatwe i długotrwałe, ale niezbędne, ponieważ prowadzące do obniżenia wypadkowości w rolnictwie.

Trzeba również kontynuować oraz intensyfikować działalność na rzecz promocji zagadnień związanych z bezpieczeństwem pracy i ochroną zdrowia rolników. Ze względu na małą efektywność metod administracyjno-nakazowych w odniesieniu do rolników indywidualnych, należy preferować mechanizmy ekonomiczne stymulujące poprawę bhp w gospodarstwach rolnych. Jak wynika bowiem z przeprowadzonych badań, dla blisko 85% ankietowanych bodziec finansowy (obniżenie składki, dofinansowanie zakupu nowego sprzętu) byłyby najbardziej mobilizujące.

Szkoły i instytucje pracujące na rzecz promocji zdrowia na wsi powinny propagować wśród młodzieży wiejskiej taki sposób życia i pracy, aby zminimalizować zagrożenia zdrowia wynikające z niedbalstwa, pośpiechu, nieostrożności, niewłaściwego sposobu wykonywania pracy, z ogólnie niskiej kultury życia na wsi.

Należy także wyposażyć KRUS w narzędzia korygujące postawy rolników. Jednym z nich mogłaby być możliwość różnicowania składki na ubezpieczenie wypadkowe. Rolnicy, którzy powodowaliby wypadki pod wpływem alkoholu, czy w wyniku rażącego niedbalstwa, płaciliby wyższą „składkę wypadkową”.

Literatura:

1. F. Bujak, M. Miszewska, K. Grzegorzczak, B. Warchocki, J. Zagórski: Wypadki przy pracy w indywidualnych gospodarstwach rolnych. Cz. II Przyczyny wypadków. „Medycyna Wiejska” nr 1, 1994.
2. A. Hansen: Zarys wypadkoznawstwa. Państwowa Inspekcja Pracy, Warszawa 1992.
3. Ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (Dz. U. z 1998 r. nr 7, poz. 25 z późn. zmianami).
4. Zarządzenie nr 3 Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego z dnia 21 stycznia 1998 r.